

קבצים ומחקרים

יוסף הלוי, דמות ודיוקן עצמי, היהודי מתימן בספרות העברית, (בעריכת שלום סרי), עמותת 'אעלה בתמר' ו'האגודה הטיפוח חברה ותרבות, תל-אביב תשנ"ה, 311 עמודים.

חיבורו של י" הלוי עוקב אחרי עיצוב דמותו של בן-תימן בספרות העברית. לטענתו של המחבר ניתן לעשות חתך חד בין עיצובו של התימני ביצירותיהם של סופרים ומשוררים יוצאי אירופה לבין עיצובו ביצירתם של בני העדה. הסתכלותם של הסופרים יוצאי אירופה בבני תימן, ובעיקר בעולה מתימן, היתה חיצונית. הם ראו בו 'אח רחוק', אקזוטי ונאיבי משהו, שעורר סקרנות. טבעי הוא לכן, טוען המחבר, שסופרים אלו, והדברים מכוונים בעיקר כנגד סופרי העליות הראשונות (המדה בן-יהודה, נחמה פוחצ'בסקי, חנה לונץ, אביגדור המאירי, דויד שמעוני, נתן אלתרמן, וחיים הזז) נתפסו לעיצוב ספרותי טיפולוגי, ספק אם עמדו על מלוא מורכבותו ועולמו הפנימי של בן תימן. יתר על כן, פעמים רבות שימשה דמותו של היהודי התימני אמצעי להעברת רעיונותיהם החברתיים והלאומיים ביצירותיהם. כך, למשל, סבור המחבר שביצירותיהם של סופרי העלייה הראשונה 'שימשה בת-תימן לא רק שופר לרעיונות חברתיים-משפחתיים [...] אלא גם כלי לשרת לאידיאלים לאומיים, ציוניים-סוציאליסטיים, שעמדו ברום עולמו של היישוב החדש שמן ההתיישבות העובדת, מראשית התחייה הלאומית [...]'. בדומה לזה סבור המחבר שירתה דמותו של היהודי העולה מתימן את תפיסתו הציונית-משיחית של דויד שמעוני, איש העלייה השנייה, וזאת כשם ששירתה את מגמתו האנטי-משיחית של ח' הזז, איש העלייה השלישית. כללם של דברים סופרים אלו עיצבו, לטענת המחבר, דמות ספרותית טיפולוגית, שפעמים דומה שאינה אלא קריקטורה. לעומת זאת ביצירתם הספרותית של בני-תימן, החל 'מקורא הדורות' של אברהם ערוסי יליד כוכבאן ועד ליצירותיהם של סופרים צעירים בני-ימינו, יש לראות מבחינה זו כקריאת תגר על הדמות הטיפוסית של בן-תימן, כפי שנתגבשה בספרות העברית. הסופרים בני תימן ביקשו כביכול להעמיד את דמותו של היהודי התימני על דיוקנה הריאלי, כפי שהכירוהו, וכפי שחיו אותה. ברוחה של הבחנה ברורה זו כונסו מחקריו של המחבר בשני שערים. בשער הראשון 'דמותו של אח רחוק' כונסו הפרקים שעניינם 'דמות' התימני ביצירתם של הסופרים יוצאי אירופה, ואילו בשער השני 'באספקלריה עצמית' כונסו המחקרים העוסקים בעיצוב דיוקן התימני ביצירתם הספרותית של בני העדה (ר' דויד בן שמור, טוביה סולמי, אהרן אלמוג, מרדכי טביב ואחרים).

יוסף דחוח-הלוי (עורך), מבוע אפיקים, ספר היובל, מחקרים במורשת יהדות תימן ותרבותה: ספרות, לשון, הלכה ומנהג, חינוך, חברה והיסטוריה, הוצאת אפיקים – לתחייה רוחנית וחברתית, תל-אביב, תשנ"ו – בש"ז לשטרי, 1995, 573 עמוד.

ספר היובל 'מבוע אפיקים' יצא לאור לציון הופעת גיליון המאה של כתב העת 'אפיקים' במלאות שלושים שנה לייסודו. הקובץ מכיל מאמרים, רובם של בני העדה התימנית, המכונסים בחמישה שערים: ספרות, שירים, לשון, הלכה ומנהג, חינוך, חברה והיסטוריה. דומה שמטרתו של קובץ להציג את פעילותה התרבותית של עמותת 'אפיקים' ואת הישגיה ושממטרות אלו נגזרו קני המידה לבחירת החומר המתפרסם בו. לפיכך טבעי הוא שאופיים ורמחם של הדברים המתפרסמים בקובץ, המכיל גם מאמרים שעניינם העשייה הספרותית והתרבותית של התימנים בארץ-ישראל, אינה אחידה. כך, למשל, לצד מאמרים שיכלו למצוא את מקומם בכל כתב-עת מדעי או ספרותי, כדוגמת מאמריהם של א' גימאני ('השולחן ערוך' לר' יוסף קארו'), של י' טובי ('הפולמוס בעניין ההספדים'), של ר' ערוסי ('קריאת תרגום התורה וההפטרות בציבור') ו'הסומא וקריאת התורה'), של י' עמיר ('סימני הצפנה בשירים לר"ש שבוז'), של ש' רובינשטיין ('יחס האיכרים לתימנים בתקופת העלייה השנייה ולאחריה') ושל י' הלוי ('שירתו של מרדכי טביב') ו'היהודי מתימן בעיני עצמו מבד למעמדות קומיים'), כלולים בקובץ מאמרים משופעים בנימה אפולוגטית, או המאמצים מושגים שלא במקומם (כמו לאומיות בהתייחס לעליות מתימן, ניסיון להאחדת מניעיהן של

העליות מהגליות השונות וכדומה), ופעמים אף מאמרים אחדים כדוגמת מאמרו של שמעון אביזמר הלוקים באי-הכרת ההוויה הספרותית והתרבותית בישראל.

■ יוסף שטרית (עורך), מקדום ומים, כרך ו', הקהילות היהודיות בצפון-אפריקה ובמזרח פרקי חברה ותרבות, הפקולטה למדעי הרוח, אוניברסיטת חיפה תשנ"ה - 1995, עמודים + שער, מבוא ותוכן.

שני חלקיו הראשונים של כרך זה כוללים מחקרים בנושאים חברתיים ותרבותיים מחיי הקהילות בצפון-אפריקה ובמזרח, וחלקו השלישי הינו רב-שיח שנושא 'היציג העבר היהודי וייחודו ההיסטורי והשפעתם על מערכות החינוך והתרבות ועל היצירה בישראל - גירוש ספרד או גילוי אמריקה?' הכרך כולל את המאמרים: 'יחסים חברתיים בין יהודים ונכרים בערי האימפריה העות'מאנית במאות ה-16 וה-17' (ל' בורנשטיין-מקובצקי), 'יהודים בתפקידים דיפלומטיים ביחסי מרוקו ובריטניה בימי הסולטאן מחמד אבן עבדאללה (1750-1790)' (א' בשן), 'פונורת יהודי צפון מרוקו ו'הרוח של תיטואן' (י' גרשון), 'הרפורמות במוסדות היהודים במרוקו בראשית השלטון הקולוניאלי: השיקולים, הכיוונים והנימוקים (1911-1912)' (ד' שרוטר ו' שטרית), 'מסורת או מודרניות: הרפורמיזם של כ"ח בתלמודי התורה באלג'יריה (1920-1939)' (ד' כהן), 'התנועה הציונית ומועצת הקהילה היהודית בתונסיה בין שתי מלחמות העולם' (ח' סעדון), 'השירה העברית במרוקו כשירה קהילתית וכשירה משיחית' (י' שטרית), 'שידוד מערכות ספרותיות ותמורות לשוניות בקרב יהודי עיראק בעת החדשה, 1750-1950' (י' אבישור), 'הספרות הערבית של יהודי עיראק: הדינמיקה הפנימית של המערכת התרבותית היהודית ויחסי הגומלין עם המערכת התרבותית הערבית' (ר' שניר).

■ שמעון שורצפוקס ואליםלך הורוביץ (עורכים), ממזרח וממערב, קובץ מחקרים בתולדות היהודים במזרח ובמגרב, קובץ שישי, אוניברסיטת בראיילן, רמת-גן תשנ"ה 1995. עמודים + XXXV עמודים באנגלית.

בקובץ זה נכללו המאמרים: 'ארץ ישראל בהגותו של ר' יצחק קארו' (ש' רגב), 'התכתבות בדבר התכנית לגירוש היהודים מאוראן (1666-1669)' (מ' אורפלי), 'על גורל היהודים במרד היוונים (1821-1822)' (א' בשן), 'יהודים בתימן בערכאות של גויים - י"א שטרות חדשים' (1864-1950) (י' רצהבי), 'הקדמתו של ר' מרדכי חי דיין מתוניס לתרגום ספר בראשית לערבית-יהודית' (ד' דורון), 'פרעות במראה הספרות - פורענויות מבעד לפיוט ולשירה החדשה במזרח היהודי בדורות האחרונים' (י' הלוי). בחלק האנגלי המאמר 'אגרת משנת ר"ע? כמה הערות והשערות' (מ"מ וינשטיין).

מקורות האיורים

מערכת 'פעמים' מודה לאישים ולמוסדות אשר מחיבוריהם או מאוספיהם לקוחים התצלומים שבחוברת זו. (לצד המקורות, צוינו מספרי העמודים בחוברת זו שבהם נדפסו האיורים).

תמר אלכסנדר ושושנה וייך-שחק, לעת כזאת, תל-אביב תשנ"ד: 141, 148.

ארכיון יד ושם: 117.

הרב שלום גמליאל, ירושלים: 101.

דוסטל: 58, 62.

Walter Dostal, Eduard Glaser - *Forschungen im Yemen*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1990.

זכרון שלוניקי, תל אביב תשמ"ו: 129, 142.

חיים טלבי: 89, 91.

מוזיאון ישראל: 78, 84.

Ester Muchawsky-Schnapper, *The Jews of Yemen - Highlights of the Israel Museum Collection*, Jerusalem 1994.

צנעא וסביבתה בצילומי יחאיל חייבי, תל-אביב תשמ"ה: 94.

שאלוניקי עיר ואם בישראל, ירושלים-תל-אביב, תשכ"ז: 113.